

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 14 (2024/Kış), ss. 35-56.

Geliş Tarihi: 17 Ocak 2024
Kabul Tarihi: 27 Şubat 2024

Araştırma Makalesi/Research Article*

İlan Edilişinden Günümüze Değişen Algı ve Söylemi ile “Cumhuriyet”

Bengül BOLAT**

Nagihan DELİMANLAR***

Öz

Cumhuriyet ilk ilan edilişinden günümüze kadar olan süreçte algı ve söylem açısından genel olarak aynı biçimde devam etmekle birlikte, geçen zaman içindeki gelişme ve olaylara bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda, tek parti dönemine ait “Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır” “Cumhuriyet Fazilettir”, “Cumhuriyet idaresi halk hükümetinin en mükemmel şeklidir her millet Cumhuriyete geçmeyi gaye bilir” “Sevr Ölüm Lozan Hayattır! Çünkü Sevr’i saltanat Lozan’ı ise Cumhuriyet Yapmıştır” “Kutlu bir gün” “yaşasın Cumhuriyet” gibi söylemler zamanın ilerlemesine ve Türkiye’nin iç ve dış politikasındaki yeni gelişmelerine bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. 1950’lerden başlamak üzere “Cumhuriyetimizin bu defaki yepyeni manası” “İki Parti Arasında Cumhuriyeti Koruma Andı”, 1960’larda “Atatürk’e Dönüş” “Kalk Kurtulacaksınız”, 1970’lerde “Cumhuriyeti yıkmak isteyenlere karşı çıkmalıyız”, “Cumhuriyet ve Demokrasi ağır tehlikeler karşısındadır”, “Cumhuriyet elden gidiyor”, 1980’lerde “Niçin Atatürk Cumhuriyeti?” “Şer güçlerin oyununa düşmeyelim”, “Her Türü bunalım, rejimi kesintiye uğratmadan aşılabilir” 1990’larda “67. Yılda nereye gidiyoruz?”, “Koruyacağız” “Cumhuriyet Erdemdir”, “Laiklik Cumhuriyet’in vazgeçilmezidir”, “Cumhuriyeti yaşatmaya kararlıyız” 2000’lerde “Cumhuriyete meydan okuyanlar”,

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (bengu4@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-6269-5192).

*** Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Yüksek Lisans Öğrencisi, (ndelimanlar45@gmail.com), (Orcid: 0000-0003-2314-2768).

“Atatürk Ölmez Cumhuriyet yıkılmaz”, “Cumhuriyet İyi Bişey”, “Yaşasın Laik Cumhuriyet” gibi söylemler 100. Yılda “Cumhuriyet’e yüklenen anlamların değişimini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Algı, Söylem, Değişim

“The Republic” with its Changing Discourses and Perceptions in its 100th Anniversary

Abstract

Although the Republic has generally remained the same in terms of perception and discourse since its first proclamation until today, it has varied depending on the developments and events over time. One-party era “The Republic of Turkey will be happy, prosperous and victorious”, “Republic” “Republic is Virtue”, “Republican administration is the most perfect form of people's government, every nation strives to pass into the Republic” “Sevr Death Lausanne is Life! Because Sevres made the sultanate and Lausanne a republic” “Happy day” “long live the Republic” discourses such as these have changed depending on the progress of time and the new developments in Turkey's domestic and foreign policy. Starting from the 1950s The brand new meaning of our Republic this time” “The Pledge to Protect the Republic Between Two Parties” “Return to Atatürk” in the 1960s, “Get up and you will be saved”, in the 1970s “We must oppose those who want to overthrow the Republic”, “The Republic and Democracy are in grave danger”, “The Republic is falling apart”, In the 1980s, “Why Atatürk's Republic?” “Let's not fall for the tricks of evil forces”, “Any kind of crisis should be able to be overcome without interrupting the regime” In the 1990s, “67. Where are we going next year?”, “We will protect” “The Republic is Virtue”, “Secularism is indispensable for the Republic”, “We are determined to keep the Republic alive” In the 2000s, discourses such as “those who challenge the Republic”, “Atatürk does not die, the Republic cannot be destroyed”, “The Republic is a good thing”, “Long live the Secular Republic” show the change in the meanings ascribed to the “Republic” in the 100th year.

Keywords: Republic, Perception, Discourse, change

Giriş

“Cumhuriyet” en basit tanımıyla halk yönetimi anlamına gelmektedir. Atatürk’ün “*demokrasi prensibinin en asri ve mantiki tatbikini temin eden hükümet şekli ‘cumhuriyettir’*” sözünde belirttiği gibi Cumhuriyet yönetimi demokrasinin en gelişmiş şeklinin yansımasıdır denebilir. Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu’yu işgal eden güçlere karşı harekete geçtiğinde bu mücadeleyi “*milletin içinde bulunduğu durumu milletin kendi azim ve kararı kurtaracaktır*” diyerek Millî Mücadele olarak nitelendirmiş ancak bununla kalmayarak “*iradeyi milliyeyi hâkim kılmak esastır*” cümlesi ile gelecekte kurulacak yeni Türk devletinin Milli Egemenlik esasına dayalı Cumhuriyet” olacağını da müjdelemiştir.

Millî Mücadele tamamlandıktan, Saltanat kaldırıldıktan ve Lozan Barış Antlaşması ile yeni devletin tam bağımsız olarak kurulacağını ilan edilmesinden sonra, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet Rejimi ilan edilmiştir. Cumhuriyet ilan edildiği ilk günden itibaren ve iki yıl sonra resmi olarak “*Cumhuriyet Bayramı*” ismiyle Türkiye’nin milli bayramı olmuş ve kesintisiz 100 yıldır her yıl kutlanmaya devam etmiştir.

Bu çalışmada, Cumhuriyet Bayramı günlerinde çoğunlukla dönem gazeteleri incelenerek yüzyıllık süreçte cumhuriyet algı ve söylemleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1-Tek Parti Dönemi (1923-1950)

1.1 Atatürk Dönemi (1923-1938)

Millî Mücadele’nin tamamlanması, Saltanatın kaldırılması ve Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması ile tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Devletin yeni yönetim şeklinin Cumhuriyet olacağı Millî Mücadele döneminden itibaren belirginleşmişti. 13 Eylül 1920’de hazırlanan Halkçılık program taslağı 18 Kasım’da Meclis’te görüşülmüş, komisyon programın ikinci bölümünü 20 Ocak 1921’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak kabul etmiştir.¹ 13 Eylül 1923’te Cumhuriyet Halk Fırkasının kuruluşu gerçekleştirilmiş ve 13 Ekim 1923’te de Ankara Başkent ilan edilmiştir.² Mustafa

¹ Sabahattin Selek, *Millî Mücadele II: İstiklal Harbi*, İstanbul, 1965, s.116-118, 126.

² Ankara’nın başkent olması ile ilgili bkz. Bilal N. Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkentin Doğuşu*, Ankara 1988; Hamit Sadi Selen, “Ankara’nın Başkent Olması”, *Atatürk Konferansları I*, 1963, 2. Baskı, Ankara, 1991.

Kemal Paşa'nın Avusturya'da yayınlanan Neue Freie Presse muhabirine verdiği demeçte, Ankara'nın başkent olacağını ve Cumhuriyetin ilan edileceğini söylemesi ile Anadolu ve İstanbul basını Cumhuriyet ilgili tartışmalara başlamışlardı. Genel olarak, erken veya birdenbire olduğu, zaten var olduğu ve Cumhurbaşkanına verilecek olan yetkiler gibi konular tartışmaların odağını oluşturmuştur.³Bu tartışmalar devam ederken, Anayasa taslağı üzerinde yapılan çalışmalar tamamlanmış ve Mustafa Kemal Paşa 28 Ekim akşamı *"yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz"* diyerek ertesi gün Meclis'te yapılan oylama sonrasında Türkiye'nin yönetim biçimi *"Cumhuriyet"* olarak ilan edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı öncesinde başlayan Cumhuriyete yönelik olumlu/olumsuz yaklaşımlar ilanı sonrasında da devam etmekle birlikte, olumsuz yaklaşımlarda ciddi bir azalma görülmektedir. Dönemin basın ve anularından örnekler verilecek olursa; Ruşen Eşref Bey yazısında, Cumhuriyetin ilanının halkta büyük bir coşku yarattığını ve şenlikler düzenlendiğini belirtmiştir.⁴ Enver Behnan Şapolya ise anularında, *"Sırtı en ağır kürkle örtülü şık bayan ve silindir şapkalı şehirli ile ayağı çarıklı, sarı keten gömleli köylü ve ipini koltuğuna almış hamal yan yana omuz omuza"*⁵cümlesi ile Cumhuriyetin Halkçılık yönüne vurgu yapmıştır. Cumhuriyetin ilanına olumsuz görüş bildiren kişilerin çoğunlukla aceleye getirildiği yönünde beyanları olmuştur. İlanı öncesinden itibaren olumsuz bir yaklaşım sergileyen dönemin ünlü gazetecilerinden Velid Ebüzziya yazısında, Ali Fethi Beyin istifasından memnun olduğunu ancak güçlü bir hükümet kurulacağını beklerken Cumhuriyetin ilan edilmesine hayret ettiğini ve çok aceleye getirildiğini belirtmiştir.⁶ Tanin Gazetesi'nden Hüseyin Cahit Yalçın ise Cumhuriyete karşı olmadığını ancak ilanı için çok acele edildiğini ve Cumhurbaşkanına verilen yetkilerin çok geniş tutulduğu yönünde eleştiri yapmıştır.⁷ Rauf Orbay da gazetelere verdiği demeçte, Cumhuriyetin ilanının acele ve zamansız olduğunu savunarak asıl sorunun rejimin adı değil içeriğinin ne olduğudur" şeklinde eleştiri yapmıştır.⁸

1924'te, resmi olarak milli bayram olarak kabul edilmeden önce, Cumhuriyet'in ilk yıl dönümü için bir kararname çıkarılmıştır. Kararnameye göre, ülke

³ Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri 1920-1927*, Ankara, 1991, s.76. Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923- 1924)*, İstanbul, 1998, s.22.

⁴ Ruşen Eşref, "Cumhuriyet Günü", *Milliyet*, 4 Kasım 1929.

⁵ Sefer Aytekin, "Bayram Günlerinde", *Ülkü*, II. Teşrin, 1940, s.16.

⁶ Velid Ebüzziya, "Efendiler İstical Ediyorsunuz", *Tevhid- i Efkâr*, 30 Ekim 1923.

⁷ Hüseyin Cahid, "Yaşasın Cumhuriyet", *Tanin*, 31 Ekim 1923.

⁸ *Vakit*, / *Tevhid-i Efkâr*, 1 Kasım 1923.

genelinde resmi bir tören yapılacağı duyurulmuştur.⁹ Başta başkent Ankara olmak üzere tüm ülkede yapılan ilk yıldönümü kutlamaları oldukça coşkulu ve geniş katımlı geçmiştir.¹⁰

Cumhuriyetin ilan edildiği günün “Cumhuriyet Bayramı” adıyla resmi olarak “Milli Bayram” olarak kabul edilmesi 25 Nisan 1925’te TBMM’de yapılan görüşmelerin sonunda gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları Atatürk döneminden itibaren genel olarak resmi kabul, resmi geçit, gece düzenlenen fener alayları ve balo olarak yapılmıştır. Bu törenler içinde en coşkulu ve katılımı yüksek olan resmi geçitler olmuştur. Devrim Dönemi olarak da anılan Atatürk Dönemi’nde askeri, eğitim, tarım, sanayi ve diğer tüm alanlardaki gelişmelerin resmi geçit aracılığı ile halkın gözleri önüne sermek oldukça önemli görülmüştür. 1930’lu yıllara kadar olan süreçte, yeni rejimin benimsetilmesi, halka anlatılması, meşruiyetinin kabul ettirilmesi temel hedef olarak görülmüştür. Bu yüzden Atatürk dönemi ilk kutlamalarına büyük önem verilmiş ve gerek yapılan törenlerde gerekse de söylemlerde, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında içinde bulunduğu kötü durumu ile Millî Mücadele sonucunda ülkenin kurtuluşu ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet ile birlikte ülkede yapılan devrim, eski kurumların tasfiye edilip, yeni kurumların oluşturulması, laik ve çağdaş bir düzenin kurulması çabası ön planda tutulduğundan, bayram kutlamalarında ve söylemlerinde devrim vurgusu en üst düzeyde tutulmuştur.

1924- 1929 yılları arasında, Halifeliğin kaldırılması, ardından Terakkiper- ver Cumhuriyet Fırkasının muhalefet olarak kurulması, Şeyh Said İsyanının patlak vermesi ve sıkıyönetim ilan edilmesi, Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılması, Medeni Kanun, Şapka Kanunu, Harf Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, İzmir’de Atatürk’e suikast girişimi, Atatürk’ün Büyük Nutku’ nu okuması gibi olaylar iç politikadaki önemli gelişmelerdir. Ayrıca Musul sorunu başta olmak üzere İtilaf devletleri ile henüz ilişkilerin iyi yönde gelişmemesi gibi konular dış politika ile ilgili problemleri oluşturmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet kutlamaları gerçekleştirilirken Cumhuriyete yönelik söylemlerde, rejimin, devrimin yerleştirilmesi ve halka benimsetilmesi büyük önem arz etmektedir. “*Cumhuriyet idaresi halk Hükümeti’nin en mütekâmil şeklidir her millet Cumhuriyete geçmeyi gaye bilir*”,¹¹ülkede arka arkaya yapılan yeniliklerin Cumhuriyet sayesinde gerçekleşebildiği şeklindeki yazılar dikkat çekmektedir. Ayrıca Cumhuriyete

⁹ *Düstur*, 5. Tertip, C.5, 26 Teşrinievvel 1340, s.666.

¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ekim 1924; *Vakit*, 31 Ekim 1924; *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1924; *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ekim 1924. Geniş Bilgi İçin bkz. Bengül Salman Bolat, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2012, s.54-66.

¹¹ *Vatan*, 29 Ekim1924.

olan güvenin işlendiği, eski yönetimin kötülenmesi ve eski ile yeninin karşılaştırmasının yapılmasına yönelik söylemler de sıkça tekrarlanmıştır. “*mazinin harabeleri, eski idarelerin silüeti üzerinde mükemmel hayatın yakalanacağı*”¹² “*Türk bu sözümüz kulağına küpe olsun seni, aileni, yurdunu, servetini, hayatını, vatani, milletini cumhuriyet kurtarmıştı. Ve bugün de yarın da öbür günde yine Cumhuriyet kurtaracaktır...*”¹³ “*sultancılara, halifecilere, meşrutiyetçilere ve bütün Türkiye düşmanlarına inat sevinip eğlenelim. Şevk ve şetaretimiz her yerden taşsın. Sayısız matemlerle burkulan kalbimiz neşe dolsun. Bu sefer hakkıyla hakikatle gülelim, sevinelim, eğlenelim*”¹⁴ Gibi cümleler konuya örnek teşkil etmektedir.

1930’lu yıllar ise, çoğunlukla sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında yapılan düzenlemeleri içermiştir. Dış politikada ise ilk yıllarda Batılı devletler ile yaşanan problemlerin çözülmesi, bu devletler ile olan ilişkiler büyük ölçüde düzeltilmiştir. Ayrıca, I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da barış evresinin geçici olduğu, yeni gerilimler ile kendini göstermiştir. Böyle bir ortamda, Atatürk önderliğinde yürütülen barışçı ve anti revizyonist politikalar, Türkiye’nin itibarının yükselmesine etki etmiştir. Türk Devrimin sonuçlarının kendini gösterdiği 1930-1938 yılları arasındaki gelişmeler, Cumhuriyet Bayramlarına ve söylemlerine etki etmiştir. Özellikle onuncu yıl kutlamalarının etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Bu yıl büyük özenle hazırlanan programlar ve kutlamalar uzun yıllar tekrar etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın 10. Yıl Nutku olarak hafızalara kazınan kısa konuşmasındaki “*az zamanda çok ve büyük işler yaptık; bu işlerin en büyüğü temeli, Türk Kahramanlığı ve yüksek Türk Kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir*” cümleleri Cumhuriyete yönelik önemli bir söylem olmuştur. Bu konuşma Türk Milletine ithaf edilmiş, özellikle dünyada milliyetçiliğin Irkçılık boyutlarına ulaştığı bu yıllarda Türk Milletini öven önemli bir mesaj özelliği taşır. Ayrıca Faruk Nafiz Çamlıbel ile Behçet Kemal Çağlar’ın yazdığı ve Cemal Reşit Bey’in bestelediği 10. Yıl Marşı, aradan uzun bir zaman geçmesine ve zaman zaman yeni yıldönümü marşları yazılmasına rağmen kalıcılığını devam ettirmiştir.¹⁵ Onuncu yılında Cumhuriyete yönelik yaygın söylemlerden biri de artık olgunluğa erişildiği, inkılabın meyvelerinin toplanmaya başladığı ve cumhuriyetin tam bir alışkanlık haline geldiği yönünde olmuştur.¹⁶ Bir başka yazıda ise cumhuriyetin sadece ilan edilerek yaşanamayacağını, ancak milletin vicdanında yaşaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Aynı yazıda, her ülkede ilan edilen cumhuriyetin gerçek anlam taşımadığını,

¹² Mahmut, (Soydan), “Hakiki Bayram”, *Hakimiyeti Milliye*, 29 Ekim 1926.

¹³ *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1926.

¹⁴ Aka Gündüz, “Cumhuriyet Ruznamesi”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1926.

¹⁵ BCA, Fon Kodu, 490 01, Yer No: 11 50 37-01. 25 Ekim 1933.

¹⁶ Hüseyin Cahit (Yalçın), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Yıldönümü”, *Fikir Hareketleri*, 29 Ekim 1933, Sayı:1, s.1.

cumhuriyetin yüksek bir anlam taşıyabilmesi için o ülkelerde de Anadolu'da olduğu gibi bir mücadele verilmesi gerektiği belirtilerek hem Osmanlı Hanedanlığı hem de emperyalizmle savaşıldığı vurgusu yapılarak Türk Millî Mücadelesi ile Cumhuriyet'in ilanının övgüsü yapılmıştır.¹⁷

1930'lu yıllarda Cumhuriyete yönelik değerlendirmelerde o zamana kadar yapılan devrim hareketinin topluma kazandırdıklarına dair yorumların devam ettiği görülmektedir. Bunların yanında ülkede yaşanan siyasi gelişmelere paralel söylemler de dikkat çekmektedir. Örneğin ikinci defa çok partili siyasi hayata geçiş denemesi olarak nitelendirilen "Serbest Cumhuriyet Fırkasına" olumlu veya olumsuz yaklaşımlar Cumhuriyet kavramı üzerinden yapılmıştır. Olumsuz yaklaşıma örnek verilebilecek yazıların birinde Falih Rıfki Atay, "*Yeni Fırka teşekkülleri dışarıda müstakil Türkiye düşmanlarına ve içeride cumhuriyetten zarar görmüş olanlara son ümit olmuştur.*" Cümlesi ile iki parti arasındaki çekişmeyi aktarmıştır.¹⁸

1930'lu yıllarda Türk Tarih ve Dil kurumlarının kurulması ile kendini hissettiren kültür alanındaki devrim hareketi, Cumhuriyet söyleminin bu konuya evrilmesine de sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda *Cumhuriyetin başlı başına çalışan derin bir Türk dimağı yarattığı hasta olmayan, doğru bir düşünce birliği oluşturduğu* vurgusu yapılmıştır.¹⁹ Aynı şekilde kadınlara verilen siyasi haklar da söylemlere eklenerek, Türk kadınına verilen hakların Fransa'da dahi henüz verilmediği, Türkiye'de uygulanan Cumhuriyet Rejiminin bunu sağladığı ifade edilmiştir.²⁰

1930'lu yıllarda Türkiye'nin izlediği dış politika değerlendirmelerinde özellikle Cumhuriyet sayesinde son iki yüzyıldan beri ilk defa Türk Milletinin rahat nefes aldığı eski dönemle karşılaştırmalar yapılarak ifade edilmiştir.²¹

1.2. İnönü Dönemi (1938-1946)

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesinin ardından, 11 Kasım günü İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. İnönü 1950 yılına kadar 12 yıl Cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Görev süresinin yarısı 1939-1945 yılları arasında meydana gelen II. Dünya Savaşı içinde geçmiştir. Savaşın yarattığı ekonomik bunalımın yanında, her iki blokun Türkiye'yi kendi yanlarında fiili olarak savaşa sokma çabaları ülkeyi ciddi biçimde

¹⁷ Burhan Asaf, (Belge), "Cumhuriyet", *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Ekim 1932.

¹⁸ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1930; *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1930

¹⁹ "On İki Yılda On İki Asır Yarattık", *Tan*, 29 Ekim 1935.

²⁰ Peyami Safa, "İki Cinsin Bayramı", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1936.

²¹ Ahmet Emin Yalman, "Türk Olmak Gururu", *Tan* 29 Ekim 1936.

etkilemiştir. Bu bağlamda İnönü dönemi başta siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda ciddi önlemler alınmaya yönelik radikal düzenlemelere sahne olurken, diğer taraftan da Atatürk Dönemi Devrim'in devam ettirilmesi çabaları da dikkat çekmiştir.²² Savaş yılları içinde ekonomik sıkıntıları giderme, her an savaşa girme endişesi gibi sebeplerle çıkarılan "Varlık Vergisi", "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu" gibi uygulamalar dönemin en fazla tartışılan iç meseleleri olmuştur.²³ İnönü döneminin en önemli özelliklerinden biri de eğitim ve kültür alanında yapılan düzenlemeler olmuştur. Özellikle kırsal kesime aydın ve batıcı öğretmen yetiştirme adına 1940'ta açılan Köy Enstitüleri, daha önceden beri olan Halkevleri ve Halkodalarının sayılarını artırılması, Batı müziği, tiyatro, kütüphanecilik, çok sayıda ilkokul, ortaokul ve liselerin açılması bu gelişmelere örnek teşkil etmiştir.²⁴

İnönü döneminde 1946'ya kadar devam eden tek partili süreçte Cumhuriyet Bayramı kutlamaları önceki dönemde olduğu gibi devam etmiştir. Biçimsel olarak 10. Yılda yapılan programlar devam etmiş ve bayram günleri önemsenmiştir. Basında yer alan değerlendirmelerde; 1939'da Atatürksüz ilk yıl olması sebebiyle burukluk hissedilmektedir. Ancak Millî Mücadele döneminden itibaren sürekli Atatürk'ün yanında bulunan İnönü'nün ülkenin başında bulunuşunun bu acıyı bir nebze hafiflettiği yönündeki mesajlar dikkat çekmektedir²⁵ Bu dönemde, Cumhuriyetin kazandırdıkları düşünüldüğünde, Cumhuriyetin aynı biçimde neşe ve gururla kutlanması gerektiği ve İnönü'nün varlığı ile daha da güçleneceği vurguları²⁶ artarak devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile sona erdiği 1945 yılına kadar olan süreçte gerek bayram kutlamaları gerekse de verilen mesajlar savaşın getirdiği şartlara göre şekillenmiştir. Türkiye her an savaşa girme tehdidi altında kalmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve dönemin diğer yöneticileri izledikleri denge politikası²⁷ sayesinde işgale uğramadan ve savaşmadan bu tehlikeyi atlatmıştır. Savaş yılları boyunca her yıl bu konu gündeme getirilerek, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından itibaren Millî Mücadele tamamlanuncaya kadar savaş içinde olan bu neslin, önce Atatürk ve şimdi de İnönü sayesinde artık barış içinde yaşadığı vurgusu yapılmıştır. İnönü'nün tecrübesine güvenin her yıl tekrar edilmesinin dışında, Cumhuriyet ve devrim sayesinde artık

²² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.2, 7. Baskı, byy, 1999; Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, 1974; Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, C.I-II, İstanbul, 1996.

²³ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951.

²⁴ Koçak, *a.g.e.*, s.115-126.

²⁵ Falih Rıfık Atay, "17 inci Yıla Girerken", *Ulus*, 29 Ekim 1939.

²⁶ Naşit Hakkı, "Cumhuriyet", *Ulus*, 29 Ekim 1939. Yunus Nadi, "En Büyük Bayramımız", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1939. Burhan Belge, "17 Yıllık "Cumhuriyet" aynı zamanda 17 Yıllık "istiklaldir", *Ulus*, 29 Ekim 1940.

²⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

büyük ilerleme kaydedildiği dile getirilmiştir. Bu bağlamda yapılan değerlendirmelerin birinde Zekeriya Sertel, Cumhuriyetin ana prensipleri olan İstiklal ve İstikrarın geçen zaman zarfında yerleştiğini ve dünyayı kasıp kavuran savaş bunalımında Türkiye'nin huzurunun devam etmesinin Cumhuriyet rejimi sayesinde olduğunu yazmıştır.²⁸

1939-1945 yılları arasında Cumhuriyet ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, Cumhuriyetin nitelikleri ve Atatürk Devriminin önemi vurguları devam etmiştir. Nurettin Artam bir yazısında, Türklerin çok eski çağlardaki efsanevi bir inancı olan dünya hâkimiyetini sağlama anlamına gelen "Kızıl Elmaya" ulaşma konusunu ele alarak, Cumhuriyetin ilanı ile asırlardır ulaşılmak istenen bu hedefe varıldığını bu yüzden de Cumhuriyetin sadece bir rejim değil, Türkün ulaşmak istediği son hedef olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Cumhuriyetimizin karakteristikleri başlıklı bir yazıda da milli egemenlik, laiklik, Medeni Kanun, eğitim alanında yapılan devrim sosyal karakteristik, ekonomi alanında yapılan devrim iktisadi karakteristik ve emperyalizmin ortadan kaldırılması ile Türkiye'nin barışa destek vermesi de siyasi karakteristik olarak özetlenmiştir.³⁰

2.Çok Partili Siyasi Hayat Dönemi

2.1. 1945-1960 Dönemi

1939-1945 yılları arasında devam eden, büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan II. Dünya Savaşı bittikten sonra, Sovyetler Birliği'nin başında bulunduğu Komünist- antiemperyalist doğu bloku ile ABD'nin liderliğindeki demokratik-emperyalist batı bloğunun başat güçler olduğu yeni bir dünya düzeni kurulmuştur. Çift Kutuplu Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan bu dönem, 1991'de doğu blokunun çökmesi ile sona ermiştir. Soğuk Savaş dönemi diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye içinde gerek iç ve gerekse de dış politika açısından oldukça sıkıntılı bir süreç olmuştur. Çok Partili Siyasi hayata geçiş ile başlayan bu dönemde başta, Kıbrıs Sorunu, ekonomik sorunlar, terör ve son olarak askeri müdahale gerçekleştirilmesi gibi problemler dikkat çekmektedir. II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye açısından en önemli dış tehdit Sovyetler Birliği'nin yaklaşımları olmuştur. Bu devrede, ABD'nin Marshall yardımı ile Truman Doktrini içine Türkiye'yi de alması, Türkiye'nin dış politika yaklaşımını genel olarak ABD tarafında

²⁸ Zekeriya Sertel, "Bugünkü Saadetimizi Cumhuriyet Rejimine Borçluyuz", *Tan*, 29 Ekim 1941.

²⁹ Nurettin Artam, "Büyük Bayram", *Ulus*, 29 Ekim 1939.

³⁰ Sabiha Sertel, "Görüşler", *Cumhuriyetimizin Karakteristikleri*, *Tan*, 29 Ekim 1940.

yer alması şekline dönüştürmüştür. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi ile başlayan çok partili hayat³¹ 1946 yılında ilk ciddi muhalefet Partisi Demokrat Parti'nin kurulması ile devam etmiştir.³² Çok Partili Siyasi hayatın ilerlemesi, Tek Parti dönemi ile karşılaştırıldığında Türk siyasi hayatında büyük bir değişime sebep olmuştur. Yeni partiler kuruldukça, iktidar- muhalefet arasındaki ilişkiler geçmiş dönem ile kıyaslanamayacak bir düzeye gelmiştir. Bu bağlamda 14 Mayıs 1950'de yapılan Genel Seçimler sonucu, 27 yıl tek parti olarak ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Fırkası, yerini 1946'da kurulan Demokrat Parti'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Türkiye'de 1945'te başlayan Çok Partili siyasi hayat ile birlikte 1950'ye kadar olan süreçteki değişim kendini Cumhuriyet söylemlerinde de göstermiştir. Ülke hala CHP yönetimi ve İsmet İnönü cumhurbaşkanlığında yönetilmesine rağmen özellikle Demokrat Parti'nin kurulması ve ciddi bir muhalefet programı yürütmesi iki parti arasında çekişmeler bu söylemlerde yoğun olarak kendisini hissettirmiştir.

İç Politikadaki çekişmeler, çoğunlukla Cumhuriyet söylemi üzerinden iktidar ve muhalefet taraftarı gazeteleri aracılığı yansıtılmıştır. Köşe yazılarından alınan örneklerden birinde, CHP taraftarlığı yapan "Ulus" Gazetesinden Falih Rıfki Atay, İnönü'yü Cumhuriyetin kazandırdıkları üzerinden överek, onun cumhuriyetin değerlerini koruma konusundaki hassasiyetini dile getirmiş ve muhalefetin İnönü'yü kötülemesine inanılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.³³ Buna karşın Cumhuriyetten Nadir Nadi ise, İnönü'nün ismini kullanmadan basına ve siyasi partilere baskı yapıldığını Cumhuriyetin gereği olan demokrasinin işleyişine izin verilmediğini yazmıştır.³⁴

Dönemin basınında, iktidar el değiştirenceye kadar Cumhuriyet Bayramı günlerinde Cumhuriyet ve İnkılap kavramlarından ziyade günlük gelişmeler daha fazla işlenmiştir. Örneğin 1947 yılında Başbakan Hasan Saka konuşmasında, Cumhuriyetin getirdiği gelişmeleri bir cümle ile geçiştirip, o yıl yapmak zorunda kaldıkları devalüasyonun gerekçelerini uzun uzun açıklamıştır.³⁵ Ayrıca muhalefetin hükümeti hedef alan yaklaşımlarını eleştirmiştir. Buna karşın Muhalif basından Nadir Nadi ise bir başbakanın Cumhuriyet, devrim ve Atatürk'ten söz etmeden bayram mesajı vermesini üzüntü ile karşıladığını ifade ederek, hükümeti eleştirenin kendileri değil, bizzat halkın olduğunu ve bayram için heyecanlanan halkın hayal kırıklığı yaşayarak, Başbakanın konuşmasını gazeteye

³¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, (1859-1952)*, İstanbul. 1952.

³² Cem, Eroğul, *Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi*, 4. Baskı, Ankara. 2003.

³³ Falih Rıfki Atay, "Güvenmek, İnanmak ve İnönü", *Ulus*, 29 Ekim 1946.

³⁴ Nadir Nadi, *Cumhuriyet, Cumhuriyet*, 29 Ekim 1948.

³⁵ *Ulus*, 29 Ekim 1948, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1948.

gönderdikleri telgraflarla şikâyet ettiklerini yazmıştır.³⁶ 1949'da Cumhuriyet me-sajı yayınlayan dönemin Başbakanı, Şemsettin Günaltay, Cumhuriyetin geçen zaman zarfında ülkede çok büyük ilerlemelere yol açtığını, Atatürk ve İnönü sa-yesinde özellikle dış dünyada çok saygın bir konumda olan memleketin, savaştan dolayı şu günlerde zor bir süreçten geçtiğini ve vatandaşlardan bir fedakârlık bek-lediklerini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında vatandaşların şahsi menfaatler, kin ve düşmanlıkları ilke edinen düşüncelerden uzak durması, aksi taktirde ülkenin büyük bir felakete sürüklenebileceği konusunda uyarı yapmış-tır.³⁷ Bu konuşma muhalif basında ağır eleştiriye uğramıştır. Başbakanın konuşmasının bayram kutlamak değil, tehdit amaçlı olduğu ifade edilerek, halkın mutluluğunun nasihat, vaizler ve tehditlerle gölgelendiği, tek şef döneminden bir türlü çıkılmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca başbakanın dediği gibi büyük bir ikti-sadi ilerleme göremediklerini ve özel teşebbüsün önünün kapatılarak, vaatlerin sözde kaldığı ve vatandaşın zorla devlet kapısında ekmek aramaya mecbur edil-diği yazılmıştır. Yazar, Başbakanın İnönü'nün demokrasi yönünden taktir edilmesi gerektiği söylemine büyük tepki vermiş ve demokrasinin müsamaha ile sağlanamayacağını, vatandaşın isteği doğrultusunda yeni bir parti kurulduğunu ve asıl demokrasi mücadelesini millet verdiğini belirtmiştir.³⁸

Çok partili siyasi hayata geçiş döneminde, cumhuriyet ve devrim söylem-lerinde iktidar- muhalefet çekişmelerinin etkisi yanında bundan sonraki süreçte de sıklıkla karşılaşılacak, Atatürk Devriminin de eleştirilmesi giderek artmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak kabul edilebilecek yazıların birinde, Atatürk Devriminin çok da alt yapı olmadan gerçekleştirildiği ve II. Dünya Savaşı sonra-sında bu kadar sıkıntının yaşanmasının sebebinin olgunlaşmamaktan kaynaklandığı ifade edilmiştir.³⁹

1950 yılında yapılan genel seçimlerin sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiş ve 27 yıldan beri iktidarı elinde tutan CHP muhalefet konumuna düşmüş-tür. DP döneminde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ve yapılan etkinlikler biçim olarak geçmişte yapılanlara benzerlik gösterirken, dönem içinde meydana gelen iç ve dış politikadaki gelişmeler bayram kutlama ve söylemlerinde önemli deği-şiklikler yapmıştır.

14 Mayıs 1950'de başlayan ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar devam eden DP Dönemi, gerek iç gerekse de dış politikada önceki dönemden çok farklı özellikler içermiştir. Hemen hemen tüm alanlarda geçmişte tasfiye eden bir

³⁶Nadir Nadi, "Bayramdan Yankılar", *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1948.

³⁷ *Ulus*, 29 Ekim 1949; *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1949; *Zafer*, 29 Ekim 1949.

³⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Başbakan Bize Nasıl Örnek Veriyor", *Zafer*, 30 Ekim 1949.

³⁹ Burhan Felek, "25 Yıl", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1948.

politika uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda muhalefetle ilişkilerin çok gergin geçtiği bu on yıllık sürede başta, CHP'nin propaganda aracı olduğu dillendirilen Halkevleri, Halkodaları ve Köy Enstitülerinin kapatılması olmak üzere, tek parti dönemi düzenlenen eğitim, ekonomi, kültür ve ulaşım gibi tüm alanlarda farklı uygulamalar yürürlüğe girmiştir.⁴⁰

1960'a kadar geçen on yıllık süre zarfında gazete manşetlerinde, geçmişe benzer görüntüler devam etmiştir. Genel olarak Atatürk portreleri, asker resimleri, 10. Yıl nutku, fabrika ve demiryolları gibi görseller kullanılmıştır.⁴¹ Cumhuriyete yönelik söylemlerde ise geçmiş dönemden farklı olarak cumhuriyetin anlamı, faziletleri, kazanımları gibi konulardan ziyade, iktidar muhalefet çekişmeleri ön plana çıkmıştır. Örneğin Cumhuriyetin 28. Yıldönümünde Demokrat Partiye yakınlığı ile bilinen Zafer gazetesi, Ulus gazetesinin bayram günlerinde çıkardığı nüshasında özellikle Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın görüntülerine yer vermediğini yazmıştır.⁴² Bu tartışma takip eden yıllarda da devam etmiştir. Ulus Gazetesi'nin 29. Yıldönümünde yine dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanının görüntülerine yer vermeyip sadece İzicilerin geçit töreni ile İsmet İnönü'nün Atatürk'ün kabrine çiçek koyarken çektiği fotoğrafı yayınlaması, Zafer gazetesinde ağır biçimde eleştirilmiş, yapılanın bayram kutlaması değil, partizanlık olduğu ifade edilmiştir.⁴³

1956 yılında da muhalif basında iktidarın anti demokratik uygulamaları iyice dillendirilmiş ve konu cumhuriyet söylemine etki etmiştir. Bu bağlamda, Atatürk'ün Cumhuriyeti ilan ederek temellerini attığı demokrasinin bugünkü iktidar tarafından tehlikeye atıldığını bu durumun da geleceği etkileyeceğini belirterek uyarı niteliğinde ifadelerde bulunulmuştur.⁴⁴

1957'de yapılan genel seçimlerin 27 Ekim'de olması, o yıl Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına büyük etki etmiş ve basın, bayram günlerinde büyük ölçüde seçim üzerinden değerlendirme yapmıştır. Nadir Nadi, seçimin sonucunda muhalefetin ciddi bir güç kazanmasını, Türk Milletinin bilincinin artması, totaliter ve baskıcı tavrılara tahammül edememesine bağlayarak dönemin iktidarını eleştirmiştir.⁴⁵ Buna karşın Zafer Gazetesi ise seçimin sonucunun büyük bir zafer

⁴⁰ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi*, 4. Baskı, Ankara, 2003.

⁴¹ Bkz. *Cumhuriyet, Milliyet, Zafer, Ulus*, 29 Ekim 1950-1960.

⁴² *Zafer*, 31 Ekim 1951.

⁴³ Mümtaz Faik Fenik, "Ulus'taki Resimler ve Bir Zihniyet" *Zafer*, 31 Ekim 1952.

⁴⁴ Nadir Nadi, "Kaçınılmaz Ödev", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1956.

⁴⁵ Nadir Nadi, "Olgunluk Sınavı", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1957.

olduğunu, milletin artık İsmet İnönü'ye inanmadığını ve milletin tercihi ile demokrasiyi güçlendirdiğini, dolayısıyla bayramın daha öncekilerden daha mutlu geçeceğini yazmıştır.⁴⁶

2.2. 1960-1980 Dönemi

Demokrat Parti Dönemi, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile sona ermiştir. 1961 yılına kadar ülke Milli Birlik Komitesi tarafından yönetilmiş ve yapılan çalışmaların sonunda, 9 Temmuz 1961'de yeni Anayasa yürürlüğe girerek yeniden sivil hayata geçilmiştir. Yeni Anayasa daha özgürlükçü bir anlayışla hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu ortamda çok sayıda ideoloji ve siyasi görüşü temsil eden siyasi partilerin kurulduğu görülmektedir. AP (Adalet Partisi), TİP (Türkiye İşçi Partisi), CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) gibi yeni partiler buna örnek olarak verilebilir. 1965'ten 1971 Askeri Muhtırası'na kadar Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi iktidarda kalmış 1973'e kadar süren sıkıyönetim sonrası, ülke bir süre koalisyon hükümetleri ile yönetilmeye başlamıştır. 1954'te patlak veren Kıbrıs bunalımı 1974 askeri müdahalesi ile devam etmiştir. Dolayısıyla iç ve dış politikada meydana gelen olaylar 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar süreçte büyük bir kaos ortamı yaratmıştır. Özellikle bu süreçteki sağ-sol kutuplaşması, ciddi bir çatışma ortamı oluşturmuş, çok sayıda öğrenci ve meslek guruplarından kişiler öldürülmüştür. Son derece sıkıntılı geçen bu yirmi yıllık süreç, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ve söylemlerine büyük etki etmiştir. Örneğin 40. Yıl kutlamaları adeta geçiştirilirken,⁴⁷ verilen mesajlarda dönemin sıkıntıları göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar yaşananlar ve böyle bir müdahaleye gerek olması üzüntü ile karşılanmış ve cumhuriyetin değerinin yeterince bilinilmediğinden yakınılmıştır.⁴⁸Bir başka yazıda da cumhuriyetin her yıl aynı törenlerle kutlanarak ve hep aynı şeyleri söylemekle güçlenemeyeceğinin altı çizilmiştir. "Cumhuriyet fazilettir", "Cumhuriyet ulusal egemenliktir", "çoğunluğun iradesidir" gibi cümlelerin papağan gibi tekrar edilmesinin bir anlamı olmadığı asıl olanın bunun tam olarak sindirilerek özümsemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁹

1971 askeri muhtırası ve dönemin siyasi gerginlikleri bu yıl yapılan bayram kutlamaları ve verilen mesajlara etki etmiştir. Dönemin basınında bayrama yönelik görüntü ve haberlerin neredeyse yok denecek düzeyde olduğu dikkat

⁴⁶ Zafer, 29 Ekim 1957.

⁴⁷ Milliyet, 29 Ekim 1963.

⁴⁸ Hıfzı V. Velidedeoğlu, "Atatürkçülüğün İlerisi", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1963;

⁴⁹ Nadir Nadi, "O Günden Bugüne", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1965.

çekmektedir. Cumhuriyetin ilanı sürecinin anlatıldığı yazılarda o günlerin hatırlatması yapılmıştır.⁵⁰

Bahsedilen dönem içinde en ayrıntılı ve özenli olarak yapılan etkinlikler 1973 yani 50. Yıldönümü programları olmuştur. 10. Yıl da olduğu gibi bu yıla özgü programlar önceden planlanarak bir kararname ile yayınlanmıştır. Özellikle Cumhuriyetin üzerinden yarım asır geçmesi vurgusu ile bu 50 yılın Türk Milleti için önemi ön plana çıkarılmıştır.⁵¹ 50. Yıl kutlamalarında verilen mesajlarda, genel olarak Cumhuriyet'in, Devrimin önemine vurgu yapılırken, Millî Mücadele sonrasında Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki devrimin ne zor şartlar altında kazanıldığına altı çizilmiştir. Ancak dönemin olayları da cumhuriyete yönelik söylemlerde varlığını hissettirmiştir. Cumhuriyetin yıldönümüne yakın olan 14 Ekim genel seçimlerinin sonunda, CHP'nin fazla oy alması karşı basında endişe ile karşılanmış ve Cumhuriyetin 50. Yılında, geleceğe güvensiz baktıkları ifade edilmiştir. CHP'yi Marksist ve Leninist olarak gördüklerini ve yeniden bir Millî Mücadele olabileceği endişesi olduğu dile getirilmiştir.⁵² Bir başka yazıda ise Cumhuriyetin fikirlere saygılı ve bu yüzden en mükemmel yönetim olduğu hatırlatılarak, 50. Yılda fikirlerinden dolayı mahkûm edilenlerin ciddi biçimde cumhuriyeti zedelediği dile getirilmiştir.⁵³

50. yıldan sonra özellikle 1975'ten itibaren ülkede gerginlik iyice tırmanmaya başlamıştır. Sağ ve sol grupların çatışmaları savaş boyutuna gelmiştir. Bu bağlamda cumhuriyete yönelik mesaj ve söylemler, genel hatları ile bu grupların kendi ideolojisini yansıtır nitelikte olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde aradan geçen yıllar içinde cumhuriyetin değerlerinin neden muhafaza edilemediği, neden istenilen kalkınmanın gerçekleştirilemediği, ABD'ye bağımlılık ve fikir özgürlüğü sağlanamadığı sorgulanmıştır.⁵⁴ Hergün Gazetesi, 29 Ekim 1975'te ilk sayfada Alparslan Türkeş'in mesajını manşetten vermiştir. Türkeş, "emperyalizm uşaklarının fesat hareketini Türk Milleti söndürecektir"⁵⁵ cümlesi ile mevcut gerginliği yansıtır nitelikte bir söylemde bulunmuştur.

Cumhuriyetin 53. Yıldönümünde Cumhuriyet; verilen mesajlarda genel olarak birlik, beraberlik ve bütünlük söylemi⁵⁶ üzerinde toplanmıştır denilebilir. Dönemin Hükümet kanadı, ülkenin ilerlemesinden ve özgürlükçü yaklaşımları

⁵⁰ Milliyet, 29-30 Ekim 1971; Cumhuriyet, 29 Ekim 1971.

⁵¹ BCA, 24.02.1972. Fon Kodu, 30 18 1 2, Yer No, 279 18 2.

⁵² Son Havadis, 28 Ekim 1973.

⁵³ İlhan Selçuk, "Yasalardan Kaldırılmalı", Cumhuriyet, 26 Ekim 1973.

⁵⁴ İlhan Selçuk, 52. Yılın Soruları, Cumhuriyet, 29 Ekim 1975

⁵⁵ Hergün, 29 Ekim 1975.

⁵⁶ Barış, Cumhuriyet, 29 Ekim 1976.

üzerinden propaganda yaparken,⁵⁷ muhalif kanat ise bu söylemlerin sadece siyaset yapmak amacını taşıdığını ve Cumhuriyet değerlerinin delindiğini dile getirmiştir.⁵⁸ Bülent Ecevit ise “*Cumhuriyet ve Demokrasi ağır tehlike altındadır*”⁵⁹ diyerek dönemin iktidarını ve olayları eleştirmiştir. Bu gergin süreçte askeri kanattan gelen söylemler ise “uyarı” niteliğinde olmuştur. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar yayınladığı kutlama mesajında “*Türkiye’nin bu gün ulaştığı noktadan gurur duyduğunu ve geleceğe ümitle, güvenle baktığını*” belirttiikten sonra, “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin varlığını, özellikle Türk ordusunun varlığına ve kudretine bağlamış olduğu*” cümleleri bu kanaati doğrular niteliktedir.

1978’den itibaren ülke sorunları iyice ağırlaşmaya başlamıştır. Bayram ve Cumhuriyet mesajları rejimin karşılaştığı tehditler “*lafla Cumhuriyet korunmaz*”,⁶⁰ “*Türk Ullusu çağın gerisine götürülemez*”⁶¹ manşetleri ile dikkat çekerken, Orgeneral Kenan Evren’in “*Ordu yurt bütünlüğüne göz dikeni yaşatmaz*”⁶² cümlesinde olduğu gibi sert söylemler ön plana çıkmıştır.

1979’da Cumhuriyet söylemlerinde artık gerilim ve sert mesajlar en üst seviyeye ulaşmıştır. Özellikle dönemin hükümetine yönelik eleştiriler uyarı biçiminde gelişme göstermiştir. Bu bağlamda Bülent Ecevit’in “*Atatürk’e ters düşen girişimler ülke bütünlüğümüzü tehlikeye sokabilir*” derken Kenan Evren ise “*Türkiye’yi bölmek için haince planlar yapılıyor*”⁶³ cümlesi endişesini dile getirmiştir.

1960-1980 dönemi, Cumhuriyet yıldönümlerinin sadece resmi prosedürü yerine getirmekle sınırlı kaldığı, genellikle korku ve kaos ortamı ile 1980 askeri müdahalesine giden bir süreç olmuştur.

2.3.1980-2000’ler Dönemi

1960-1980 yılları arası her geçen yıl gerek iç gerekse de dış politikadan kaynaklı gittikçe artan gerilimler 12 Eylül 1980’de askeri bir müdahale ile durdurulmuştur. Bu müdahale Türkiye’nin siyasi tarihinde derin izler bırakmıştır. Müdahalenin hemen ardından tüm siyasi partiler kapatılmış ve ülke yönetimi, müdahale sonrası oluşturulan Millî Güvenlik Konseyine devredilmiştir. Çok sayıda tutuklama, basının susturulması, sokağa çıkma yasaklarının başlaması,

⁵⁷ Hergün, 29 Ekim 1976.

⁵⁸ Barış, 29 Ekim 1976.

⁵⁹ Barış, 29 Ekim 1977.

⁶⁰ Hergün, 29 Ekim 1978.

⁶¹ Cumhuriyet, 29 Ekim 1978.

⁶² Barış, 29 Ekim 1978.

⁶³ Barış, 29 Ekim 1979; Cumhuriyet, 29 Ekim 1979.

dernek vb. kurumların kapatılması gibi bir dizi uygulamalar ile sıkıyönetim dönemi başlamıştır. Bu süreç devam ederken bir danışma meclisi oluşturulmuş, yeni bir Anayasa metni hazırlanmaya başlamıştır.⁶⁴

Askeri müdahale tarihine yakın olan Cumhuriyet Bayramı günlerinde gerek kutlama gerekse de verilen mesajlarda yoğun olarak müdahalenin etkisi görülmektedir. Birkaç yıldan beri devam eden çatışma içinde olan tarafların karşılıklı sert mesajlarının yerini coşkulu bir kutlama ve Cumhuriyete bağlılık dili almıştır. Özellikle henüz sıkıyönetim döneminin yeni başlamış olması, çok sayıda kovuşturmanın yürütüldüğü, siyasi yasakların en üst düzeyde olduğu bu günlerde verilen bu mesajlar normal görünmektedir. Genel olarak çok sade bir biçimde “Cumhuriyetin 57. Yılına kutluyoruz”, “En Büyük Bayram” başlıkları altında 12 Eylül soruşturma haberleri daha çok dikkat çekmektedir “Parti ayrımı yapmaksızın tarafsızlıkla yürütülüyor” söylemi daha ön planda görülmektedir.⁶⁵

1982’de yeni Anayasa yürürlüğe girmiştir.⁶⁶ O yıl Cumhuriyet Bayramı kutlama ve mesajlarında Anayasa ve buna bağlı olarak sivil yönetime geçiş vurgusu Devlet Başkanı Kenan Evren’in söyleminde, “millet insan haysiyetine yakışan bir yönetimden başkasını kabul edemez” şeklinde ifade edilmiştir. Dönemin başında ise “gerçek cumhuriyet” söylemi dikkat çekmektedir.⁶⁷

6 Kasım 1983’te yapılan genel seçimler sonucunda, Turgut Özal’ın temsil ettiği ANAP (Anavatan Partisi) tek başına iktidara gelmiştir. Seçimlerden kısa bir süre önce kutlanan Cumhuriyetin 60. Yılı daha önceki 10. ve 50. Yılla kıyaslandığında oldukça sönük geçmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet mesajları birbirine benzer şekilde verilirken daha çok 6 Kasım seçimleri gündem olmuştur. Dönemin devlet başkanı Kenan Evren, Türkiye Cumhuriyeti’nin 60 yıl boyunca iç ve dış tehditler altında kaldığının altı çizmiş ve hiç kimsenin Cumhuriyeti ortadan kaldıramayacağını ifade etmiştir.⁶⁸

1987 genel seçimlerine kadar olan süreçte, cumhuriyet söylemlerinde her yıl tekrarlanan bağlılık, kazanımlar gibi vurgular devam etmiştir. Ancak bu süreçte başlayan ve günümüze kadar devam eden Türkiye’nin iç ve dış politikasında etkili olan en önemli problem Abdullah Öcalan’ın 1978’de kurduğu PKK terör örgütünün ilk eylemlerini 1984’te başlatması olmuştur. Şemdinli ve Eruh’ta yapılan bu ilk eylemler dönemin söylemlerine de etki etmiştir. Örneğin

⁶⁴ Özçelik, Ayfer, 1960’tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, 2. Baskı, Ankara, 2007.

⁶⁵ Orta Doğu, 29-30 Ekim1980; Cumhuriyet, 29- 30 Ekim 1980/ 1981.

⁶⁶ Resmî Gazete, Tarih: 9/11/1982 Sayı: 17863 (Mükerrer)

⁶⁷ Cumhuriyet, 29 Ekim 1982.

⁶⁸ Cumhuriyet, 29 Ekim 1983.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren 62. Yıldönümünde “*tarihi süreç içinde, yönetenlerin birtakım ihmallerinden, gereksiz çekişmelerinden, kişisel ihtiras ve saplantılarından cesaret bulan ve her zaman fırsat kollayan iç ve dış odaklar, cumhuriyeti ve demokrasiyi yozlaştırıp yıkmaya yönelik saldırılara zaman zaman cüret edebilmişler ve hatta milleti-mizi uçurumun kenarına getirebilmişlerdir*”⁶⁹ cümleleri ile geçmişteki hükümetleri suçlamıştır.

1980’li Cumhuriyet Bayramı’na ilginin azaldığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu süreçte askeri müdahalenin etkileri yoğun olarak hissedilmiş ve bayram mesaj ve söylemlerinin sıkıyönetimin gerektirdiği biçimde yapıldığı görülmüştür. Ayrıca siyasi hayatın yeniden başlaması, seçimler ve yeni Anayasa gibi konular bayram gündemini de belirlemiştir. Aynı şekilde söylemler PKK terörünün, ilk eylemlerden sonra verilen üstesinden gelinecek mesajlarına rağmen şiddetini giderek arttırması, ekonomik ve siyasi sorunlar gölgesinde birbirine benzer şekilde devam etmiştir.

1990’lı yıllara gelindiğinde Türkiye’nin iç ve dış politikadaki sorunları PKK Terör eylemleri, Kıbrıs Meselesi, Ekonomik olmak üzere devam ederken yeni eklenenler ile katlanarak artmıştır. Irak’ın 1990’da Kuveyt’i işgal etmesi ile başlayan Kuzey Irak sorunu ABD’nin müdahalesi ve Irak’a uygulanan ambargoya Türkiye’nin de dâhil olması iç ve dış politika açısından yeni ve ciddi sorunların başlangıcı olmuştur. Bir taraftan ekonomik bunalım derinleşirken, diğer taraftan da Kuzey Irak’taki otorite boşluğu terör olaylarının yıkıcılığını arttırmış, çok sayıda asker ve vatandaşın hayatlarını kaybettiği bir sürece girilmiştir. Diğer taraftan 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması II. Dünya Savaşı sonrasındaki çift kutuplu dünya düzenini değiştirmiş ve ABD merkezli yeni dünya düzeni başlamıştır.

Cumhuriyetin 70. Yıldönümü olan 1993 yılında bu sorunların gölgesinde kutlanırken, her ne kadar yakın zamandaki 10 yıllık kutlamalara nispeten daha özenli olsa da siyasetin ve sorunların etkisi daha fazla dikkat çekmiştir. Bayram mesajları ve cumhuriyet söylemlerinde Cumhuriyete sahip çıkılması gerektiğinin altı, terörün ülkede yarattığı sorunlar üzerinden çizilmiştir.⁷⁰ Ayrıca ülkede yaşanan siyasi gerginlikler de cumhuriyet söylemlerinde etkili olmuştur. 1995’te yapılan erken genel seçimler sonucunda ANAP- DYP (Doğru Yol Partisi) koalisyon hükümeti kısa sürede dağılmış ve daha sonra RP (Refah Partisi) - DYP Hükümeti kurulmuştur. Ancak bu hükümet ağır eleştirilere ve yeni olaylara sebep olmuştur. Ülkede özellikle dinî propagandaların artması, cumhuriyet rejiminin tehdit altına girdiği endişesini arttırmıştır. Bu durum, 28 Şubat süreci ile

⁶⁹ Cumhuriyet, 29 Ekim 1985.

⁷⁰ Cumhuriyet, 30 Ekim 1993.

sonuçlanmış, toplanan MGK ile Ocak 1998’de Refah Partisi kapatılmıştır. Bu gelişmelerden sonra, ANAP- DSP- DTP ortak koalisyonu ile 55. Hükümet kurulmuş, ancak bu hükümet de 25 Kasım 1998’de düşmüştür. 56. Hükümet Bülent Ecevit’in partisi DSP hükümeti olmuş, bu dönemde 15 Şubat 1999’da Abdullah Öcalan yakalanıp Türkiye’ye getirilmiştir. Bu durum bir sonraki genel seçimlerde DSP’nin birinci parti olarak çıkması ile sonuçlanmış ancak yine koalisyon hükümeti oluşturularak DSP- MHP ve ANAP’ın oluşturduğu 57. hükümet kurulmuştur. Yeni hükümetin en önemli sorunu Asya’dan başlayarak Rusya’yı da etkisi altına alan ekonomik kriz olmuştur. ANAP-DSP ve MHP’nin ortak kararı ile Mayıs 2000’de Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer ile hükümet arasındaki ekonomik sıkıntılardan kaynaklı gerilim, erken seçim ile sonuçlanmıştır. Tüm bu gelişmeler 1998’de Refah Partisi’nin kapatılmasına kadar süreçte, bu partinin hükümette bulunmasından rahatsız olan çevrelerin en kısa biçimde *“Cumhuriyeti koruyacağız”*⁷¹ söylemi ile partiye taraftar olan çevrelerin *“Atatürk’ün meclisi dualarla açtığı ancak geçen zamanda başta ekonomi olmak üzere her alanda daha kötüye gidildiği ve Cumhuriyetin anlamının kaybettirildiği”* yönünde olmuştur.⁷²

Cumhuriyet’in 75. Yıldönümü 1998 yılına denk gelmiştir. Bu yıldönümü yakın geçmişte yapılan kutlamaların aksine oldukça özenli yapılamaya çalışılmıştır. Büyük oranda 28 Şubat’ın etkisinin hissedildiği bu yıla özgü özellikle iyice ilgisi azalan halkın katılımını sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda coşkulu, renkli, gece fener alaylarının düzenlendiği ve her yerin bayraklarla donanması ile uzun süreden beri özlenen görüntüler yakalanmıştır.⁷³ Söylemlerde ise özellikle laiklik vurgusu yapılmış, cumhuriyetin ve laikliğin asla yıkılamayacağı ifade edilmiştir. Ancak özellikle 28 Şubat mağduru kesimler, tam tersi mesajlar vermiş ve Cumhuriyeti şaşalı törenler ile kutlamanın halkı kandırmaktan öteye gitmeyen cambazlık olarak yorumlamışlardır. Asıl maksadın Cumhuriyeti kullanarak devleti soymak ve ülkeyi yağma etmek olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁴

2000’li yıllara gelindiğinde ise; 3 Kasım 2003’te yapılan seçimlerin sonucunda henüz siyasi hayata yeni başlamış olan Recep Tayyip Erdoğan’ın lideri olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) en fazla oyu almış, daha önceki hükümet partileri %10’luk barajı dahi geçememişlerdir. Tek başına iktidar olmayı başaran AKP uzun süredir devam eden koalisyon hükümetleri sürecini bitirmiş

⁷¹ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1994.

⁷² *Vakit*, 29 Ekim 1994.

⁷³ Bkz. *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, 29-31 Ekim 1998.

⁷⁴ *Akit*, 28 Ekim 1998.

ve günümüze kadar süreçte tek başına hükümet olma özelliğini devam ettirmektedir.⁷⁵

Bayram kutlamalarında ve söylemlerinde politik çekişmelerin diğer dönemlere oranda daha fazla arttığını söylemek mümkündür. 2001-2002 yıllarında yaşanan ekonomik problemler ve yasaklamalar vurgulanarak, devletin bayramda baloda eğlenirken, ekonominin battığı hatırlatılmış “*Cumhur Battı*”⁷⁶ “*Cumhur Bayrama Hasret*”⁷⁷ gibi başlıklar kullanılmıştır. 2003 yılı cumhuriyetin 80. Yıldönümüdür. Bu yıla özgü daha özel programlar yapılmakla birlikte, yine ülke içerisindeki politik çekişmeler, ortak bir coşku yaşanmasını engellemiştir. Birbirine zıt fikirli basın organları, bir taraftan yoğun katılımlı ve coşkulu bayram kutlamaları yapıldığını ve tam bir bayram yaşandığını yazarken,⁷⁸ diğer taraftan öncekilerde olduğu gibi tam tersi söylemler devam etmiştir.⁷⁹

Kasım 2003’te yapılan genel seçimler sonucunda, AKP iktidarı döneminde de günümüze kadar geçen süreçte, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında gerek iç ve gerekse de dış politikadaki gelişmeler etkili olmuştur. İktidar-muhalefet arasındaki çekişmeler bu döneme kadar geçen süreçte olduğu gibi aynı biçimde tekrar etmektedir.

2003 Cumhuriyetin 80. Yıldönümüdür. 75 yılda olduğu gibi özenli ve geniş katılımlı organizasyonlar devam etmiş ve kutlamalarda renkli görüntüler dikkat çekmiştir.⁸⁰ Cumhuriyet söylemlerinde ise yakın bir zamanda yapılacak olan genel seçimler ön plana çıkmış ve bir takım dinci örgütlenmelerin ülke yönetiminde etkin olma olasılığının altı çizilerek laiklik vurgusu yapılmıştır.⁸¹ Diğer taraftan ise asıl cumhuriyetin cumhurun içinde olduğu halkın inanç ve değerlerine önem verildiği zaman olacağı ve mevcut iktidarın bunu beceremediğine dair mesajlar verilmiştir.⁸²

Daha sonraki yıllarda da iktidar ve muhalefet arasındaki çekişmeler, iç ve dış politikadaki sorunlar cumhuriyet söylemlerinin birbirine benzer olarak devam etmesine yol açmıştır.

⁷⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s.167-182.

⁷⁶ Akit, 29 Ekim 2001

⁷⁷ Vakit, 29 Ekim 2002 Cumhuriyet, 29-30 Ekim 2003

⁷⁸ Cumhuriyet, 29-30 Ekim 2003

⁷⁹ Vakit, 29-30 Ekim 2003

⁸⁰ Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, 29-31 Ekim 2003.

⁸¹ Cumhuriyet, 29 Ekim 2003; Vatan, 29 Ekim 2003.

⁸² Yeni Şafak, 29-30 Ekim 2003.

Sonuç

29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet rejimi günümüz itibarı ile 100. Yılı doldurmuştur. Bu yüzyıllık süreçte, Türkiye ve Dünya'da çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin de içinde olan yeni düzende ulusal değerler gittikçe yükselmiş, özellikle savaş sonrası yenilen devletlere imzalatılan anlaşma maddeleri ile bu ülkeler çok sayıda haklarından yoksun bırakılmak istenmiştir. Bu duruma karşı anavatanı da işgal edilmiş Türkler, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yaptıkları Milli Mücadele ile birçok bağımsızlığından yoksun bırakılmak isteyen uluslara esin kaynağı olmuş mucizevi bir başarıya imza atmışlardır. Bu kadarla sınırlı kalmayıp, Cumhuriyet sonrası ülkede büyük bir devrim hareketine girişilmiş ve çağdaş dünya seviyesine çıkma konusunda büyük bir ilerleme sağlanmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye, yakın geçmişte yaşadığı olumsuzlukların birçoğunun üstesinden gelerek güçlü bir devlet konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet ve onun getirileri, başlangıcından bu yıllara kadar olan süreçte, çoğunlukla devrim üzerinden verilmiştir. Zaman ilerleyip II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen olaylar, değişen politikalar ve çok partili siyasi hayata geçiş ile devam eden süreçte, Cumhuriyet söylemi de değişime uğramıştır. Bu bağlamda tekrarların yanında, siyasi çekişmeler, terör, ekonomik sıkıntılar, askeri müdahaleler, dış politikadaki gelişmeler gibi birçok konu cumhuriyet söylemine etki etmiştir. Çoğunlukla mesajlar bu gelişmeler ile bağlantılı hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BCA, Fon Kodu: 450. 01, Yer No, 11 50 36-1, 11 Haziran 1933.

BCA, 24.02.1972. Fon Kodu, 30 18 1 2, Yer No, 279 18 2.

BCA, Fon Kodu, 490 01, Yer No: 11 50 37-01. 25 Ekim1933.

Düstur, 5. Tertib, C.5, 26 Teşrinievvel 1340, s.666.

Resmî Gazete, 26 Haziran 1933, Sayı:2437.

Resmî Gazete, Tarih: 9/11/1982 Sayı: 17863 (Mükerrer)

Gazeteler

Akit

Barış

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Hergün

Hürriyet

Milliyet

Orta Doğu

Son Havadis

Tan

Tanin

Teohid-i Efkâr

Ulus

Ülkü

Vakit

Vatan

Yeni Şafak

Zafer

Kitaplar ve Makaleler

- Alpkaya, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923- 1924)*, İstanbul, 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.2, 7. Baskı, byy, 1999.
- Bolat, Bengül Salman, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 2012.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi*, 4. Baskı, Ankara. 2003.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, 1974;
- Güz, Nurettin, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri 1920-1927*, Ankara, 1991.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I-II, İstanbul, 1996.
- Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951.
- Özçelik, Ayfer, *1960'tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, 2. Baskı, Ankara, 2007.
- Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele II: İstiklal Harbi*, İstanbul, 1965.
- Selen, Hamit Sadi, "Ankara'nın Başkent, Olması", *Atatürk Konferansları I 1963*, 2. Baskı, Ankara, 1991.
- Şimşir, Bilal N. *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara 1988
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, (1859-1952)*, İstanbul. 1952.
- Yalçın, Hüseyin Cahit "Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıldönümü", *Fikir Hareketleri*, 29 Ekim 1933, Sayı: 1.